

poging van Joseph M. Levine een filosofische reflexie over de thematiek van het boek te geven, blijft ons inziens in vaagheid steken en is hier niet op zijn plaats.

Op een paar bijdragen na is het de samenstellers gelukt van zeventien opstellen een logisch opgezet en coherent geheel te maken over een onderwerp dat zeker verder onderzoek verdient.

Christiane Berkvens-Stevelinck

Willem Ysbrantsz Bontekoe, *Iovrnael ofte gedenckwaerdige beschrijvinghe. De wonderlijke avonturen van een schipper in de Oost 1618-1625*, V. D. Roeper, ed. (Amsterdam: Stichting Terra Incognita, 1996, 165 blz., ISBN 90 73853 08 7); K. Bostoën, e. a., *Bontekoe. De schipper, het journaal, de scheepsjongens* (Amsterdam: De Walburg Pers, Stichting Nederlands Scheepvaartmuseum, 1996, 96 blz., ISBN 90 6011 948 7); G. Verhoeven, P. Verkruijsse, ed., *Iovrnael ofte gedenckwaerdige beschrijvinghe vande Oost-Indische reyse van Willem Ysbrantsz. Bontekoe. Descriptieve bibliografie 1646-1996* (Bijdragen tot de geschiedenis van de Nederlandse boekhandel. Nieuwe Reeks I; Zutphen: Walburg Pers, 1996, 304 blz., ISBN 90 6011 947 9).

In 1646 verscheen het *Iovrnael ofte gedenckwaerdige beschrijvinghe vande Oost-Indische reyse van Willem Ysbrantsz. Bontekoe (1587-1657)* voor het eerst in druk. Hierin werd de ramp met de Oostindiëvaarder Nieuw Hoorn beschreven. Op 19 november 1619 morste de botte-liersmaat bij het bijvullen van zijn vaatje brandewijn wat gloeiende kaarsenpit in een open vat. Er ontstond brand die in eerste instantie leek bedwongen, maar vervolgens weer opvlamde en zelfs de kruitkamer bereikte. Zeventig opvarenden, waaronder koopman Hein Rol, hadden toen reeds het schip verlaten. Schipper Bontekoe en de Duitse scheepsjongen overleefden als enigen de ontploffing. Na vele ontberingen wisten uiteindelijk ruim vijftig schepelingen onder de doortastende leiding van de gewonde schipper op 13 december Batavia te bereiken. En behoorde Bontekoe door dit spectaculaire avontuur voorgoed tot het nationale erfgoed.

Driehonderdvijftig jaar later wordt in maar liefst drie publicaties aandacht besteed aan Willem Ysbrantsz. Zo werd het reisverhaal uit 1646 door Vibeke D. Roeper opnieuw uitgegeven. Door middel van illustraties, annotaties, kaders met toelichting, alsmede door een in- en uitleiding wordt deze befaamde zeventiende-eeuwse Oost-Indiëreis opnieuw voor een algemeen publiek toegankelijk gemaakt. Naar mijn mening is dat op een bevredigende wijze gebeurd, alleen is het jammer dat bij het plaatsen van de noten soms wat misging (39,68, 74).

Het boek van K. Bostoën e. a. verscheen als toelichting op de tentoonstelling in het Amsterdamse Scheepvaartmuseum. Net als in de publicatie van Roeper, leert de lezer ook hierin, naast zijn avonturen, de persoon van Bontekoe nader kennen. We zien hoe Bontekoe zijn schip, waarmee hij de Europese wateren bevoer, in 1617 kwijtraakte aan de Barbarijse zeerovers en dat de remonstrantse zeeman vervolgens in dienst trad van de VOC. Lokten het geld en/of het avontuur, of was het meer vanwege zijn geloofsovertuiging? Geen van de drie boeken geeft het definitieve antwoord. Voorts zou Bontekoe door de Compagnie worden ingezet op de inter-Aziatische vaart en deelnemen aan de handelsexpedities naar de Chinese zuidkust. Pas in november 1625 keerde hij in Hoorn terug, want zoals hij zelf als verklaring gaf: 'yder vogel is gaern daer hy uit-gebroot is' (Roeper, 18). Die reis naar patria met de *Hollandia* verliep trouwens evenmin vlekkeloos, maar dit retourschip kwam wel aan in Zeeland. Duidelijk komt er een discrepantie naar voren tussen de beschrijving van de rol van Bontekoe bij het avontuur met de Nieuw Hoorn en zijn handelwijze als schipper in ruste. Met de vrome schipper bleek het namelijk in het dagelijks leven kwaad kersen eten.

Zonder twijfel is de door G. Verhoeven en P. Verkuijsse samengestelde descriptieve bibliografie de meest diepgaande publicatie uit het Bontekoejaar 1996. Zij tonen aan dat het boek-historisch onderzoek in Nederland zich op een hoog niveau bevindt. Een indrukwekkend, geïllustreerd overzicht van alle Nederlandse en vertaalde edities en bewerkingen van het jaarnaal is hierdoor beschikbaar. Nooit eerder werden zoveel uitgaven achterhaald en werd de omvang van het succes zo duidelijk in kaart gebracht. Ook een lijst van archivalia met betrekking tot Bontekoe en zijn VOC-reizen ontbreekt niet, evenmin als een index. Overigens hebben sommige auteurs, zoals V. D. Roeper en G. Verhoeven, aan alle drie publicaties meegewerkt. Een gegeven dat op bladzijde 93 van *De schipper, het jaarnaal, de scheepjongens* netjes wordt verantwoord.

In alle genoemde boeken wordt aan de druk- en publicatiegeschiedenis van het jaarnaal aandacht besteed, al moet daarbij worden opgemerkt dat Verhoeven en Verkuijsse de meeste informatie bieden. Reisverhalen genoten in het midden van de zeventiende eeuw een grote populariteit, maar het publiceren van een verslag van een reis naar Indië was niet zonder risico, want bij indiensttreding van de VOC diende een eed van geheimhouding te worden afgelegd. Vandaar ook dat de Hoornse, doopsgezinde uitgever, boekhandelaar en rederijker Jan Jansz Deutel het reisverslag van Bontekoe opdroeg aan de bewindhebbers van de Compagnie. Een dergelijk voorwoord zou gunstig stemmen en wellicht een financiële bijdrage kunnen opleveren. In geen van de boeken wordt echter melding gemaakt van een — al dan niet — boze reactie van de Heren XVII op de publicatie.

Het onderzoek naar de druk- en publicatiegeschiedenis heeft interessante gegevens boven water gehaald. Zo is aan het licht gekomen dat Deutel Bontekoe 's aantekeningen voor publicatie heeft bewerkt. Bovendien is het zijn verdienste dat hij de weigerachtige Bontekoe heeft weten over te halen, vermoedelijk door te wijzen op feiten als het nimmer beschaamd worden van zijn Godsvertrouwen en de positieve publiciteit voor de stad Hoorn. De schipper wordt aldus flatteus afgeschilderd als een toonbeeld van christelijke en klassieke deugden.

Tot op heden trekken Bontekoe's belevenissen lezers. In allerlei bewerkingen weet de ramp ten tijde van de glorieuze Gouden Eeuw steeds weer te boeien in binnen- en buitenland. In de loop der eeuwen kreeg het reisverhaal een steeds populairder karakter en daarnaast vond een romantisering van het verhaal plaats. Werkelijkheid en fantasie gingen steeds meer door elkaar lopen. Het bekendste voorbeeld daarvan is natuurlijk *De scheepjongens van Bontekoe* van de hand van Johan Fabricius. Niet Willem Ysbrantsz. maar Padde, Hajo en Rolf vervullen daarin de hoofdrol. Dit jeugdboek diende in de jaren vijftig als basis voor een stripverhaal dat onder meer in *Het Vrije Volk* en *Trouw* werd gepubliceerd. Van deze door Piet Wijn getekende strip, met teksten van Hans Jacobs, is in 1996 eveneens een heruitgave verschenen (Zutphen: Alpha, ongepagineerd, ISBN 90 5658 013 2).

Kortom, gezien het feit dat driehonderdvijftig jaar na dato nog zoveel belangstelling bestaat voor de avonturen van Willem Ysbrandtsz. Bontekoe lijkt de verwachting gerechtvaardigd dat er aan de stroom van publicaties voorlopig nog geen einde zal zijn gekomen. Maar of er daarin nog nieuwe feiten aan het licht zullen komen, is de vraag.

M. de Keuning

H. E. Niemijer, *Calvinisme en koloniale stadscultuur, Batavia 1619-1725* (Dissertatie Vrije Universiteit, 1996 [Kampen: Theologische universiteit van de gereformeerde kerken in Nederland te Kampen, afd. zendingswetenschappen, postbus 5021, 8260 GA Kampen], 1996, 414 blz.).

Te vaak hebben beoefenaren van de kerkgeschiedenis zich beperkt tot het beschrijven van de